

DE TABAKSROOKCLYSTEER „VAN GAUBIUS”.

Naar aanleiding van het belangwekkende artikel van ir. A. GORTER¹ onder bovenstaande titel zij het mij vergund enkele opmerkingen te maken over het instrument, gebezigd „pour parler à d'autres figures qu'à des visages”, en over de met dat werktuig verschaft „remèdes qui se prennent — non par la bouche mais — par . . . en bas”. Hoewel ik eerst enige schroom moest overwinnen vóór ik mijn gedachten kon laten gaan over de „foeda ac molestissima operatio”, welker benaming „clysterium” of „lavement” onder LODEWIJK XIV door l'Abbé DE SAINT-CYRAN gerangschikt werd onder de „mots déshonnêtes” (vanwege de toepasselijkheid — en toepassing — dezer termen op kerkelijke ceremoniën). Er is echter een tijd geweest, waarin deze geneskundige bewerking zó hoog werd aangeslagen, dat men vrijwel algemeen van oordeel was, dat zij het heil der mensheid bevorderde door het behouden van de gezondheid der vorsten, en van de wijsheid der wetgevers. Waren niet de dagelijkse lavementen het geheim van NINON, die haar frisheid en jeugd dankte aan „cette fontaine de Jouvence?” En hield LODEWIJK XI zijn jachthonden niet fit en in conditie door ze geregeld te laten clysteren? Ook van de meest preutse dames placht dan ook het boudoir — of zelfs de salon! — te zijn versierd met een keurcollectie fraaie lavementspuiten, in hoorn, zilver, paarlemoer of nog kostbaarder uitvoering, al of niet in een „étui de nacre”.

Wie nu eigenlijk als de uitvinder moet worden beschouwd van „l'humide instrument” ter uitvoering van „une des opérations les moins poétiques”, weten wij helaas niet. Volgens de beroemde AMBROISE PARÉ zou de mens deze genes- en heilkundige bewerking hebben afgekeken van twee vogelsoorten, de ibis en de ooievaar, die met hun lange snavel en buigzame, slanke hals in staat zijn te doen, wat aan andere dieren niet zou gelukken*. Onbekend als de oude Romeinen waren met het tractaat van onze REINIER DE GRAAF, *De Clysteribus*, beschikten zij op hun manier over een afzonderlijk vertrek, *vomitorium* geheten, waar zij zelf een pauweveer hanteerden die later zou plaats maken voor de spuiten van dokter PURGON, mijnheer DIAFOIRUS of meester CLYSTOREL. Hoewel reeds van de Arabische geneesheer AVICENNA wordt verhaald dat hij zich — met bijna noodlottige gevolgen — trachtte te cureren met herhaalde peperlavementen.

De uitspraak: „L'inventeur de la seringue serait encore à découvrir” houdt eigenlijk in, dat door verschillende volkstammen het clysmaprobleem op diverse manieren werd opgelost; zo spuit — bij sommige Afrikaanse wilden — een bezorgde moeder met haar mond water in het rectum van haar kind dat aan obstipatie of wormen lijdt, waarbij een stuk riet ter overbrugging dient. Ook een uitgeholde kalebas met twee tegenover elkaar gelegen openingen wordt hiertoe gebezigd. Ter vervanging van de mond als krachtbron bedacht men een blaas of leren zak, vooral uit kattevel, dat soepeler zou zijn dan andere ledersoorten. Langs deze zakken, of trechters met gummislangen, irrigators, clysoirs, clyso pompen tot de moderne enteroclysmata en elektrische lavementen en darmspoelingen, ging de weg der mensheid. Nog heden ten dage zou er echter in Zuid-Amerika een stam bestaan, waar — zoals men ten onzent na een diner een kopje koffie en een likeurtje offreert — aan elk der gasten vóór het aan tafel gaan een lavementspuit wordt aangeboden.

Wat nu betreft de tabaksrook als ingestum en ingestivum, blijkt ook dit middel niet aan plaats of tijd te zijn gebonden. Zelf weet ik van een vader te Rotterdam, die via een gummibuisje cigarettenrook blies in de endeldarm van zijn door maden en jeuk geplaagd zoontje, tot beider tevredenheid. En niet slechts in Twente en de Amsterdamse Jordaan wordt het inbrengen van tabaksrook als geneeswijze bij paarden toegepast: verschillende boeren, vooral van de oudere, nu uitstervende generatie in Noord- en Zuid-Holland, houden — zoals mij bleek — nog steeds vast aan dit ouderwetse, doch naar hun mening werkzame middel bij de behandeling van allerlei kwalen bij paarden zowel als koeien. Ook in de Franse literatuur is sprake van tabaksrooklavementen als therapie bij volvulus: „un appareil spécial permettait l'introduction dans le rectum des vapeurs tabagiques froides ou chaudes”. Terwijl THOMAS SYDENHAM spreekt van een „omnium efficacissimum remedium . . . si fumus nicotianae validissime in anum insufflaretur”**. 2/ Door proeven van HOFFMANN op paarden weten wij, dat in het rectum geblazen tabaksrook „ad alvum valide adstrictam, aperiendam, maxi-

*Deze opvatting huldigt ook CERVANTES in zijn *Don Quijote*: „De las cigüñeas los hombros han aprendido el cristal”.

** „Een allerwerkzaamst geneesmiddel . . . als tabaksrook met kracht in de anus geblazen werd”.

mae sit virtutis"*. Wel moeten wij, zoals VAN SWIETEN² op gezag van HEISTER aanraadt, er om denken, zólang de rook in het rectum te blazen, totdat de patiënten een voldoende krachtige aandrang tot defaecatie gevoelen**, waarbij vooral ook de kwaliteit van de tabak („ex praestantiori nicotiana fumus”) van groot belang blijkt te zijn. En VAN SWIETEN vervolgt: „Fatetur autem celeberrimus Vir, se tantam efficaciam hujus remedii in herniis incarceratis curandis observasse, ut nunquam scalpello opus habuerit”***.

Terwijl hij besluit: „Delineavit & instrumentum, quo commode applicatio hujus remedii fieri poterit”: Hij ontwierp ook een instrument, waarmede dit geneesmiddel gemakkelijk kon worden geapliceerd.

Deze laatste opmerking brengt ons nu tot de in het opstel van ir. GORTER gestelde vraag, wie bedoeld zou kunnen zijn met „die oudste Vriend” van GAUBIUS, die de beschreven nieuwe tabaksrookclysteer zou hebben uitgevonden. En dan zou ik, alweer niet zonder schroom, de mogelijkheid willen overwegen, of „die Vriend” en „Vir ille celeberrimus” soms een en dezelfde persoon zijn, namelijk HEISTERUS alias LORENZ HEISTER (1683-1758), wiens naam nog voortleeft in de naar hem genoemde „valvula spiralis” (HEISTER' se slijmvliesklep in de galblaashals), en in de zo genaamde Mundssperrer of mondklem, bij narcoses gebruikt, en die professor was in de anatomie en de chirurgie te Altdorf, in de chirurgie te Helmstädt. Daar GAUBIUS geboren werd in 1705, was hij 22 jaar jonger dan HEISTER, die dus wat dat betreft heel goed zijn oudste vriend kan zijn geweest. De ligging der plaatsen Altdorf (tussen Neurenberg en Regensburg) en Helmstädt (tussen Brunswijk en Maagdeburg) ter weerszijden van Halle (waar GAUBIUS studeerde) en Jena (waar een boek van GAUBIUS werd uitgegeven), zou wellicht hierop kunnen wijzen.

Wat ten slotte de reden zou kunnen zijn, dat HEISTER niet wilde genoemd worden als de uitvinder van het nieuwe apparaat? Eenvoudigweg omdat hij zelf wist niet de uitvinder te zijn. En dit kan blijken uit een eerder verschenen artikel van MICH. BERN. VALENTINI (1657-1729), hoogleraar te Giessen, waarin wordt beschreven, hoe men — met behulp van een leren slang, een met blik beslagen houten of ivoren mondstuk en een canule — de rook van brandende tabak door de anus naar binnen kan blazen. Terwijl het bedoelde artikel verlucht is met een afbeelding van het vermelde procédé, dat, ook al is het niet identiek met het door GAUBIUS beschrevene, toch latere wijzigingen casu quo verbeteringen verhindert als „uitvindingen” te worden beschouwd.

Of ik nu met mijn veronderstelling, dat misschien op bovenstaande wijze de gestelde vraag kan worden beantwoord, de roos heb getroffen, om dat zeker uit te maken, zou nog veel literatuurstudie nodig zijn, waarvoor mij helaas de tijd ontbreekt. Maar misschien is er onder onze lezers wel iemand, die de gelegenheid daartoe kan vinden, en ons te zijner tijd nader over deze quaestie zou kunnen inlichten.

Literatuur: ¹A. GORTER (1952) *N.T.v.G.* 96, 3196. ²GERARD VAN SWIETEN, *Commentaria in HERMANNI BOERHAAVE Aphorismos*, Parisii, G. CAVELIER, 1771, dl. III, bl. 179.

Rotterdam 1952

A. G. J. HERMANS

DOMINANT ERFELIJK ANKYLOGLOSSON

De casuïstische mededeling van collega D. P. R. KEIZER¹ onder bovenstaande titel geeft mij nog enkele kanttekeningen in de pen, die naar ik hoop sommige lezers belang zullen inboezemen.

Door jonge moeders pleegt het vastzittende tongetje van haar pasgeborene als iets zeer ernstigs te worden aangezien, dat niet slechts het zuigen en slikken, maar later ook het spreken belemmert en tot stotteren zal kunnen leiden. Het is nog niet zo heel lang geleden, dat elke rechtgeaarde vroedvrouw terstond na de geboorte met een kritisch oog het tongriempje van de pas geborene beschouwde. En bij G. LAMMERT² lezen wij, dat men in 1755 te Neurenberg

* „Van buitengewone uitwerking is voor het doen afgaan van ontlasting bij zware verstopping”.

** „Debet autem fumus ille tam diu in anum inspirari, donec dejectionis stimulum satis vehementem aegri persentiscant”.

*** „Die beroemde HEISTER nu verklaart, van dit middel zó een uitwerking te hebben gezien bij de behandeling van ingeklemde breuken, dat hij het mes nooit heeft nodig gehad”.